

Поява и развитие на икономическия неолиберализъм

Неолиберализмът се заражда през 20-те и 30-те години на ХХ век, а в следвоенните години неговите принципи се избистрят и утвърждават. Теоретичните основи на неолиберализма произлизат от класическия либерализъм на ХІХ век. Общото между теоретичните концепции на класическия либерализъм и неолиберализма е, че най-доброто икономическо устройство е това, което е изградено на основата на пазарното стопанство, което се регулира от механизмите на свободната конкуренция. Но за разлика от либералните класици, които изцяло отхвърлят държавната намеса в икономиката, представителите на икономическия неолиберализъм признават намесата на държавата в икономическия живот, но само когато тя запазва основите на пазарното стопанство и свободната конкуренция.

В исторически план неолиберализмът е антитеза на икономическата система на кейнсианството (икономическа теория, обосноваваща необходимостта от намеса на държавата в стопанския живот). Теорията за активната намеса на държавата в икономиката става господстваща в икономическата мисъл през 30-те и 40-те години на миналия век, но икономическите кризи от 70-те години показват, че: първо, държавата и правителствата са слаби регулатори на икономическия живот и второ, не е възможен икономически растеж в една постоянно дирижирана икономика.

След ІІ световна война постепенно неолиберализмът започва да играе водеща роля в много страни на Западна Европа. Негови представители има в Англия (Лондонската школа), Германия (Фрайбургската школа), САЩ (Чикагската школа), Франция, Италия и Белгия. Основната причина за широкото разпространение на неолиберализма след Втората световна война се корени в конкретните икономически условия от този период и необходимостта от икономическа теория, чиито принципи да позволят ускорено развитие на страните след военната катастрофа.

В началото на 70-те години на ХХ век настъпва невиджан бум на неолиберализма в икономическата мисъл. В средата на 70-те години неолибералите получават общо признание след присъждане на Нобеловите награди по икономика на Фридрих фон Хайек и Милтън Фридмън. Неолибералната вълна залива индустриалните страни на базата на ускорения икономически растеж. Присъствието на неолибералите в икономическата мисъл е ангажирано с отхвърляне на прекалената намеса на държавата с всички произтичащи за свободата опасности.

Неолибералите считат, че държавата е неспособна да осигурява благоденствие на обществото и следователно са необходими строги ограничения върху нейните правомощия въобще и в частност в правото ѝ за данъчно облагане. Хайек и Фридмън смятат, че една система на пропорционално, а не на прогресивно данъчно облагане е в по-голямо съзвучие с принципите на неолиберализма. Пропорционалният модел би предотвратил преразпределителното облагане, което би могло да навреди на икономическата ефективност. В областта на финансовата политика неолибералите подкрепят принципа на балансиран бюджет. В областта на паричната политика според тях лишаването на държавата от нейния монопол върху издаването на пари е по-добро средство за контрол на паричните дейности, отколкото контрол с изменящи се правила. Общата икономическа цел на всички неолиберали е

онази форма на ограничено управление под върховенството на закона, при която основните икономически правомощия на държавата – правото да облага с данъци, да изразходва и да пуска в обращение пари, се подчиняват на правила, не по-малко строги, отколкото правилата, защитаващи основните свободи на индивида.

Най-разпространената сред неолибералите аргументация в полза на “минимум държава” се позовава на договорни съображения. По отношение на социалното подпомагане те застъпват аргумента, че социалното осигуряване на бедните би могло да бъде част от един рационален обществен договор. Изобщо в областта на социалната политика неолибералите са за институции, които ограничават свободата във възможно най-малка степен. Освен това те възлагат на либералната държава и на либералната политика създаването и прилагането на антимонополни закони и мерки за защита на потребителите, или иначе казано, създаване на икономически климат, благоприятстващ свободната инициатива. Фридрих фон Хайек посочва, че спонтанните процеси в обществото могат да са благотворни само на фона на правни институции, които сами са защитени от една принудителна власт и при които основните свободи са гарантирани за всички.

Въпреки че различните неолиберални концепции са изградени върху принципи като приоритет на частната собственост, ниски данъци, ограничена социална политика, стабилна парична маса, а обединяваща теза е ограничена намеса на държавата в икономиката и антирегулативизъм, то отделните неолиберални школи, които се обособяват, имат свои специфики. С най-съществен принос за развитието на неолибералната икономическа мисъл са Лондонската, Фрайбургската и Чикагската школа, а Лондонската школа се оформя като теоретичния център на неолиберализма.

Фрайбургска школа

Основоположник на неолиберализма в Германия е Валтер Ойкен (1891 – 1950), професор по политическа икономия във Фрайбургския университет. Привържениците на неолиберализма естествено се обединяват около него и неолибералното учение, изразявано от тях, получава името “Фрайбургска школа”. Съмишленици на Валтер Ойкен са Л. Ерхард, А. Мюлер-Армак, В. Рьопке, А. Рюстов, Ф. Беном, Х. Гросман-Дертм. Те създават поредица от икономически теории, най-известна от които е теорията за “социалното пазарно стопанство”.

Икономическата основа на “социалното пазарно стопанство” според немските неолиберали е свободният пазар, основаващ се на свободна конкуренция, осигурявана чрез законодателните правомощия на държавата. Защитавайки свободната конкуренция, представителите на Фрайбургската школа се стремят да ограничат монополизацията на икономическия живот и да защитят малките и средните предприятия. От друга страна, те смятат, че свободната конкуренция не може да се осъществява автоматично и за нейното поддържане са необходими “регулиращи принципи”. Според Ойкен е необходимо съдействието на държавната власт, която с помощта на определени икономически лостове е длъжна да съхранява “социалното пазарно стопанство” и да създава благоприятен икономически климат и правила за неговото функциониране.

Лондонска школа

Носител на неолиберализма в Англия е Лондонската школа, наричана често "неоавстрийска", тъй като представителите ѝ възпроизвеждат идеи на Австрийската школа. Основоположник на Лондонската неолиберална школа е Фридрих Август фон Хайек (1899 г.), а други видни нейни представители са Карл Попър и Лайнъл Робинс.

В теоретичната система на Хайек основополагащо място заемат концепцията за икономическото развитие като стихийен процес, изключващ възможността за каквото и да било съзнателно управление и планиране на цялостния икономически живот, и схващането за икономическата свобода на индивидите като висша ценност. Според Хайек "спонтанният ред" (пазарната икономика) се създава по еволюционен път като несъзнателен резултат от съзнателните действия на хората, преследващи своите лични цели. За Хайек съществува механизъм, който води и направлява действията на много хора, движени от лични подбуди, към постигане на обща полза, въпреки че никой от тях не е ръководен от мисли за благо на обществото.

Хайек отхвърля преките форми на държавна намеса в икономиката, различните форми на протекционистична политика, като отговаряща на користните интереси на определени социални групи и слоеве (профсъюзи, фермери, бизнес). Държавата трябва да упражнява само административни функции, с които да следи да не се нарушава икономическата свобода на гражданите, т.е. да не се нарушават интересите на капитала и труда. Принципите на свободната конкуренция не допускат никакви обединения, които биха изменили закона за търсенето и предлагането. Поддържа се тезата, че монополните обединения не са закономерно явление, а се появяват, съществуват и се засилват благодарение на действията на държавната власт.

Чикагска неолиберална школа

В края на 40-те години на миналия век в САЩ се появява неокласицизмът като едно от теченията на неолиберализма. Неолиберализмът в САЩ е представен най-ярко от чикагската група, чийто основател е Милтън Фридман, а нейни представители са Едуард Чембърлейн, Бенджамин Андерсън, Морис Копеланд. След разпадането на кейнсианската парадигма през 70-те години на XX век, идеите на Австрийската школа намират подкрепа от Людвиг фон Мизес, Мъри Ротбард, Израел Кризньор.

Монетаризмът е най-зрялата проява на неолиберализма (или неоконсерватизма, както е наричан още в САЩ) в Америка, придобиваща голямо влияние в края на 70-те и 80-те години на XX век. Основен негов представител и теоретик е Милтън Фридман. Стремехът на Фридман и на присъединилите се към него неолиберали е да се докаже несъстоятелността на кейнсианския модел, според който активната намеса на държавата е решаваща за стабилизирането на икономиката. Неолибералите отстояват становището за наличието на вътрешни сили за саморегулиране на икономиката. Те доказват влиянието на стабилизиращи фактори, които регулират икономическото равновесие, като подчертават основното значение на паричната система в този процес. Според някои монетаристи големите колебания в темповете на нарастване на паричната маса в обращение, породени от неправилната парична политика, провеждана от държавата, са причина за появата на инфлация, циклична

безработица, кризи в платежния баланс и други негативни икономически явления.

Новата система, разработена от неолибералите в САЩ, предвижда свиване на контролните функции на държавните органи по отношение на икономическата дейност, ограничаване ролята на монополите и насърчаване на пазарната конкуренция, засилване на свободните, автоматично действащи пазарни стабилизатори и утвърждаване на първостепенната роля на инвестициите, спестяванията и потреблението.

Неолибералната вълна в световното икономическо развитие е свързана с обективния ход на развитие на страните до началото на 70-те години на миналия век. Неолибералите предприемат мощно настъпление срещу кейнсианските идеи и утвърждават неолиберализма като една от водещите концепции в съвременната икономическа мисъл. Той е теория на новото време, а неговите основни принципи са залегнали в основата на най-бързо развиващите се икономики през 80-те и 90-те години на XX век. Тези принципи са свободна конкуренция, пазарна икономика, държава, осигуряваща икономическа среда за нормално функциониране на пазарните механизми, и ограничено държавно управление под върховенството на закона. Традиционна тема и днес за неолибералите е темата за икономическата свобода, която трябва да бъде обезпечена в общество на правото и морала.